

Оксана Кікінежді

Ідеї рівності статей в українській педагогічній спадщині

У статті йдеться про методологічне обґрунтування ґендерної ідеології на основі «педагогічної матриці» української освіти, зокрема подане нове прочитання і нове розуміння освітнього досвіду видатних педагогів-гуманістів – С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Розкриті особливості впровадження ґендерного підходу як нового напрямку педагогіки та досвід його застосування у практиці шкіл. Підкреслюється, що дискурс ідеології ґендерного виховання повинен нести в собі ідеї рівноправ'я статей як необхідної умови демократичних змін у суспільстві та повноцінного індивідуального розвитку особистості.

The article deals with the methodological grounding of gender egalitarian ideology based on «pedagogical matrix» of Ukrainian education. In particular, the new interpretation of the educational experience of outstanding educators-humanists S. Rusova, A. Makarenko, V. Sukhomlynsky, K. Ushynsky and others has been presented in the article. The peculiarities of implementing gender approach in pedagogy as a new direction and experience of its use in the practice of schools have been specified. It is emphasized, that the discourse of ideology of gender education should bear the ideas of gender equality as a necessary condition of democratic changes in society and full-grown individual personality development.

Досягнення ґендерної рівності є однією із ключових цілей тисячоліття, прийнятих Україною як найважливіших у розбудові громадянського суспільства. Інтеграція ґендерного підходу в педагогічний простір української школи передбачає забезпечення рівного доступу обох статей до якісної освіти, усунення формальних та неформальних бар'єрів на шляху до ґендерної рівності, егалітарний підхід до розвитку особистості. Важливими пріоритетами у розробці дієвих ґендерних програм, поряд із врахуванням міжнародного досвіду, є «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), збереження «ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і родинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах» (В. Андрущенко). У історіографії України домінуючою ґендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характеристик поза статевою належністю, взаємна довіра та «кордоцентричність» в міжстатевих стосунках (Г. Сковорода, П. Юркевич). Складовими українського ґендерного коду є поєднання архетипу Матері, культу жіночого начала як носія духовної культури з андроцентричністю та самодостатністю козацтва. Тому розвиток ментальності, відродження прогресивних етнотрадицій та впровадження інновацій є важливим чинником ґендерного самовизначення молодих людей, їх егалітарного світогляду (І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кравець, С. Максименко, В. Москаленко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.).

Найбільш співзвучною національному педагогічному дискурсу у XXI столітті є спадщина видатних українських педагогів-гуманістів В. Су-

хомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, М. Драгоманова, К. Ушинського та ін. В контексті ґендерно-освітньої парадигми, важливою вимогою часу стало нове прочитання і розуміння спадщини видатних педагогів-гуманістів стосовно ґендерного виховання хлопчиків та дівчаток, дотримання принципів ґендерної рівності у вихованні обох статей. Сьогодні навколо змісту ґендерного виховання точаться справжнісінькі «баталії». З одного боку, на ґендерних «барикадах» – численні прихильники традиційного виховання, орієнтованого на дихотомію чоловічих і жіночих ролей, з іншого – ті, які орієнтуються на партнерську, егалітарну сім'ю, на взаємозамінність ролей чоловіка і жінки у виконанні сімейно-побутових та соціальних функцій. Слід зазначити, що в психолого-педагогічній літературі, а тим паче в сучасних ЗМІ переважає традиційний підхід. Його прибічники не готові сприйняти жінку рівною з чоловіком і тому ґендерні проблеми схильні пояснювати «втраченими» феміністичною та маскуліністичною.

Свого часу основоположник вітчизняної дитячої антропології Костянтин Ушинський палко захищав «принципи особистої людської волі, людської нічим не оціненої гідності, рівності людей перед законом, поваги до прав усякої людини, хто б вона не була». Він писав: «Для християнства чоловік і жінка – особи рівноправні, однаково самостійні й однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини» [12, с. 190].

Критикуючи тогочасні погляди на окремішність виховання дівчини, зокрема німецького педагога К. Шмідта, Ушинський підкреслював: «Ось якби К. Шмідт поглянув з цієї народної й історичної точки зору на значення освіти жінки, то, звичайно, дійшов би інших висновків. Якби

він побачив у жінці єдиного провідника успіхів науки та цивілізації у звичаї та життя суспільства, то не обмежив би її навчання й освіти азбукою науки та облудними-блискітками цивілізації. ... Зважаючи, нарешті, на особливу широчінь наших людських поглядів і на права, які дав у нас жінці цивільний закон, можна сподіватися і вірити, що у нас виробиться більш гуманний, більш християнський план жіночого виховання, ніж у Німеччині» [12, с. 190].

Чи справдився прогноз великого педагога через століття? Як не дивно, спостерігається регрес у ставленні до однакового навчання та виховання юнаків і дівчат. Він, наприклад, проявляється в ідеї роздільного навчання, т. зв. відкритої дискримінації. Сьогодні педагогічна думка не тільки західної школи, але й східної, асимілює ідею егалітарного виховання, а на теренах з колишнього СРСР знову лунають заклики – «Назад до домострою!», до підготовки гувернантки, прислуги.

Можливо, сучасним «новаторам» доцільно було б познайомитись також з думками «Несторки» української педагогічної літератури, як називали її сучасники, Софії Русової, яка дискутувала з проблеми спільного навчання хлопчиків і дівчаток з відомим американським психологом Стенлі Холлом: «... ми більше схиляємось до думки французького педагога Бюісона: «Коли з дитинства дітей ведуть спільно – і дівчата і хлопці у спільній праці і спільних іграх і розвагах звикають до товаришування, тоді в юнацькому віці це товариство не стає для них чимось незвичайним, і по всіх школах, де коєдукація поставлена з великою увагою взагалі до психології учнів, там вона дає найкращі наслідки – зближує обидві статі, паралізуючи небажаний флірт справжніми товариськими відносинами, ставлячи ці взаємини на певний шлях спільної праці, прагненнями до одної загальної мети, товариського інтимного догляду вихованців та виховниці». І це підтверджують ухвали батьків, вихователів і самих учнів і тих школах, де коєдукація вже введена. Але, дійсно, вона вимагає певних умов для плідної її реалізації. Вона потребує передусім: 1) свідомих вихователів, відданих своїй праці, вихователів, що розуміють психіку своїх учнів і учениць; знавців гігієни цього періоду і тактовних у своїх відносинах до учнів; вихователів, що мають довір'я до учнів; 2) виховання і навчання у школах для обох статей обов'язково треба проводити з уважливою індивідуалізацією, щоб не переважувати дівчат, коли вони нездужають чи виявляють такі нахили, які не завше у згоді

з програмою школи; 3) треба, щоб батьки в родинному житті додержувалися тих же принципів, якими керується школа, установлюючи відносини між учнями взагалі, не поділяючи їх різко на хлопців та дівчат і ставлячи до них однакові вимоги. (підкр. авт.) що відповідають їх фізичним та інтелектуальним силам. Бажано, щоб і найближче громадянство ставилося до коєдукації можливо з більшим розумінням справи і співчуття до неї» [11, с. 288–289].

«Гендерна матриця» української педагогічної думки є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення позитивної моделі навчання та виховання дівчаток і хлопчиків. Дороговказом для гендерного виховання слугують слова великого Добротворця Василя Сухомлинського, що «виховання справжніх чоловіка і справжньої жінки починається з формування «громадянських якостей особистості». Перечитуючи твори В. Сухомлинського, написані тоді, коли гендерна проблематика ще не була предметом наукових психологічних досліджень і навіть термін «гендер» ще не був у вжитку, можна дивуватися прозорливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час. Його гуманістичні настановлення щодо статевого виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, егалітарності, подолання педагогами статевого стереотипу тощо залишаються найактуальнішими у вітчизняному педагогічному дискурсі нового тисячоліття.

Видатний педагог сформулював практичні рекомендації щодо розв'язання проблеми гендерної соціалізації, надзвичайно важливих для змісту егалітарного виховання, яке базується на неупередженому ставленні до особи, її пошануванні незалежно від статевої належності: **«Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися** (вид. авт.) Хлопчиків саме й надихає те, що поруч з ними – дівчатка. Заплакати від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч – дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість – жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна»; «Щоб уміти по-справжньому, по-чоловічому любити, треба бути людиною сильною волі. **Це, звичайно, потрібно однаковою мірою й дівчинці й хлопчиків...**» (вид. авт) [8, с. 561–563]. Чи не співзвучні ці слова педагога сучасній тезі гендерної педагогіки: «Хлопчики і дівчатка мають

багато подібного і небагато відмінного», «Різні, проте рівні».

Не менш актуальними для розвитку гендерних орієнтацій педагогів, і не тільки для них, але й численної армії прибічників традиційного розподілу ролей, причетних до пропаганди тези: «Все в руках жінки», «Тільки Березина здатна підтримувати лад в сім'ї», «Якщо жінка буде мати змогу більше займатись дітьми та домом, то...», є думки Василя Сухомлинського щодо виховання дівчаток: *«По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабівільною. **Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежить діяльність жінки – вона буде залежною істотою** (вид. авт.). Тільки яскрава життєва мета дає жінці духовну силу, яка робить її володарем і повелителем у сфері почуттів»* [8, с. 573].

Відповіддю на «новаторські» ідеї сучасної педагогіки, а саме відкриття ліцеїв для роздільного навчання хлопчиків і дівчаток, як, наприклад, «школи для справжніх леді», де «слабку» стать починають виховувати як у «добрих дореволюційних часах» – щоб знала мови, етикет, пластику рухів, рукоділля і т.п., є звернення В. Сухомлинського до вчителя: *«Місія вихователя – допомогти кожній дівчинці знайти поле виявлення її індивідуальних здібностей у багатогранній діяльності, пов'язаній з навчанням, щоб дівчинка пережила гордість дослідника, мислителя, творця. (підкр.авт.). Щоб поруч із сумлінним старанням виконанням усіх навчальних завдань ішло багате інтелектуальне життя, виражене у творчості. У гуртках нашої школи – дівчатка виконують не другорядні, а провідні, творчі завдання... Чим багатше інтелектуальне життя колективу, тим яскравіше розкривається чоловік перед жінкою й **жінка перед чоловіком передусім як людина з усім її багатством, а не як істота протилежної статі** (вид. авт.). Це дуже важливо для виховання справжніх жінок і справжніх чоловіків. Щоб полюбити дівчину як жінку, хлопець повинен здобути моральний досвід поваги її як обдарованої, самобутньої, мудрої, **незалежної особистості**» (вид.авт.)* [8, с. 574].

Забезпечення рівності прав, можливостей, ставлення та результатів у розвитку дітей обох статей, сприяння участі дівчаток і хлопчиків у всіх видах діяльності, необхідних для їх фізичного, пізнавального, емоційного і соціального зростання є передумовою успішної гендерної соціалізації дітей та підлітків. Цінні поради знаходимо у педагогічній спадщині видатної мислительки жіночого культурно-освітнього поступу Наддніпрянської України Софії Русової: *«Виховання мусить виробляти в дитині пошану й досвід індивідуальної вартості, й пошану до громадського погляду, треба збагатити дитину певністю в свої суб'єктивні творчі сили, вірою в коштовності своїх думок, а також навчити її впізнавати і поважати погляди других людей»* [11,99]; *«...У дитячих установах повинно бути досить вільного простору, й надворі, щоб діти мали змогу вільно рухатися»; «...Нічого так не потребує дитина, як можливості вільно гратися, через що в кожному дитячому садку повинна бути досить велика кількість різноманітних іграшок, щоб кожна дитина могла бавитися, знаходячи те, що більше відповідає її нахилам та бажанням»* [11, с. 165–167].

У творчій спадщині вірної і талановитої дочки України, яка присвятила своє життя творенню національної дошкільної системи виховання і освіти, знаходимо актуальні в умовах глобалізації настанови щодо формування самодостатньої особистості у взаємозв'язку гендерного та національного виховання: *«...Індивідуалістична педагогіка має на увазі не лише індивідуальний склад дитини, але і усе те, що в неї природно вкладено і з боку оточення; вона поважає національні і соціальні умови, в яких виростає дитина, і ще зміцняє їх впливи. Національне виховання є певний ґрунт в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. Національне виховання виробляє у людини не подвійну хистку моральність, міцну, цільну особу»; «Воно забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу; воно через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до других народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями», і далі «...щоб виховати гармонійну людину...: 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини; і 2) національне; 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу; і 4) бути вільним, неза-*

лежним від... урядових вимог, на ґрунті громадської організації» [11, с. 43–44].

Багато сучасних педагогів бажають відновлення патріархальних моделей, особливо це стосується уроків трудового навчання, на яких закріплюються уявлення про поляризацію трудових умінь і навичок як загальноприйнятну форму поведінки. Ось як про це говорить у Відкритому листі учителів трудового навчання з Харкова: «Як можна сформуванати навички ведення домашнього господарства у хлопців і дівчат разом і за 1 годину на тиждень? Навички ведення домашнього господарства у хлопців і дівчат дуже різні, вони мають виток з українського народознавства, де господар міг збудувати дім, зробити його зручним для життя, проявити нахили у виготовленні різних побутових речей, допомогти жінці в праці, де потрібна чоловіча сила й розум.

Жінка мала зробити дім охайним, укласти душу в прикрашання оселі виробами своїх «золотих» рук, мала знати все про ведення домашнього господарства, про пошиття, в'язання та оздоблення одягу, про різні напрямки рукоділля й користуватися ними для покращення життя своїх близьких та рідних, мала знати, як доглядати за дитиною, виховувати її.

Але на уроці клас не ділиться, і ми повинні за вимогами програми використовувати один із варіантів плану для хлопців або дівчат, або їх поєднання. **Тобто нам не дають сформуванати в класі, де, наприклад, 27 хлопців і дівчат навчаються разом, навички ведення домашнього господарства з ролями в майбутніх сім'ях батька і матері, тому ми повинні формувати учня без певних статевих ознак, таких собі «психологічних гермафродитів»** (вид. авт.) [3, с. 5–6].

Для цих вчителів видатні педагоги-гуманісти мають відповідні аргументи. Ось як наголошував В. Сухомлинський: «Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звалили таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є який розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу» [8, с. 572–576]. Софія Русова теж підкреслювала, що «...шитво й вишивання так потрібні в життї і діти, особливо дівчата, дуже охоче до них беруться. Але не треба вважати цю працю за спеціальну й виключно жіночу: хлопці теж мають вчитися, як гудзика пришити, як штани собі залатати.

До вишивання малі хлопчики дуже прихильні, але потім це проходить...» [11, с. 96] і далі «...Діти на ляльках вчать першому хазяйству: вони самі перуть білизну...невеличкими утюгами діти гладять як найкраще білизну своїх ляльок і тим навчаються гарно виконувати першу господарську працю... Готувати найпростішу страву... весело качають на сніданок галушки... або варять картоплю... Діти допомагають на кухні, застеляють столи, розносять страву... Треба, щоб ці перші обов'язки були цілком по силі кожній дитині, щоб вони виконувалися весело...» [11, с. 86–87]. «...Хай ця праця допомагає виявлятися творчим силам й не втомлює дітей й не гасить їх інтересу до неї уніформними технічними вимогами»; «...бажано починати з найпростішого: хай діти мають свої вазони з квітками, які вони самі посіють, самі й доглядатимуть...»; «Дитина мусить ознайомитися з усяким місцевим матеріалом, використати його поки що задля своєї праці та...ставши дорослими, вміти в діло пускати всі місцеві природні скарби задля більш практичних потреб» [11, с. 96–97].

Може, варто вчителям трудового навчання прислухатись і до слів відомого практика А. С. Макаренка, який понад півстоліття тому писав: «Що можна відповісти такому педагогу?...: У нас, як і будь-якій здоровій сім'ї, живуть разом дівчатка і хлопчики, і це не викликає жодних ускладнень. Будь-яка здорова дитяча спільність може прекрасно розвиватись в цих умовах... Стосунки між дівчатками і хлопчиками у нас виключно товариські.» і продовжував: «Приблизно так міркували педологи, коли створювали окремі заклади для «важких», окремі для нормальних. Та й тепер грішать, коли окремо виховують хлопчиків і дівчаток...» [6, с. 416–417].

В унісон сучасному ґендерному дискурсу про виховання андрогінної особистості звучать настановлення Софії Русової: «метою виховання має бути вільне виявлення дитячої енергії і цікавості,.. виховати дітей здорових, жвавих, веселих, здатних до праці, лагідних і добрих товаришів» [10, с. 172]; «Треба пам'ятати, що кожна дитяча установа має насамперед бути для дітей хатою радості, де діти могли б вчитися без примусу, гратися, перебувати в оточенні щирої приязні, задовольняючи свої дитячі, такі своєрідні інтереси й потреби. ... Цю веселість має підтримувати педагог своїм особистим настроєм та своїм поведженням... він мусить приймати щиру участь як у іграх, так і в усіх заняттях» [10, с. 163].

Важливо також представити зростаючій осо-

бистості, відповідно до реалій сьогодення в контексті суб'єкт-суб'єктного підходу, не лише різноманітність сфер життєдіяльності жінок і чоловіків, а й культурне та історичне розмаїття ґендерних ролей, надаючи кожній дитині свободу комбінувати і вибирати, розвивати свої задатки без обмежень за статтю, заохочувати розвиток загальнолюдських рис. «...Для дітей 5–6 років доброю розвагою може бути театр ляльок або театр тіней, особливо коли вони самі нароблять ляльок чи виріжуть їх з паперу й ними проілюструють свої улюблені казки»; «завше краще, щоб іграшки для дітей були зв'язані з рухами...; треба заводити різних звірят, щоб привчати дітей до догляду за ними і до ласкавого з ними поводження; ...треба, щоб діти привчалися і берегли іграшки, знали їм порядок; спільно гралась»; «Гра є дуже важливий фактор виховання... Ось чому добре влаштовані ігри завше приводять до добрих наслідків під час виховання, а тому треба ставитись до них з найбільшою увагою, й педагог повинен знати різноманітні ігри, беручи їх як з етнографічних джерел свого народу, так і з усесвітніх збірок»; «Не треба гру механізувати, а ширше давати дітям можливість до гри вносити щось нове, якусь іншу комбінацію, свої творчі ремарки... треба проводити й групові ігри... які розвивають соціальне почуття у дітей...» [10, с. 165–167].

У контексті ґендерно-чутливого підходу слухними є рекомендації Софії Русової щодо доповнення й розширення можливостей соціалізації обох статей: доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування); організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів; створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів); створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями); залучення татів (а не лише матерів) до виховання дітей. Ще у 1918 році у книзі «Дошкільне виховання» Софія Русова наголошувала, що «...сучасний склад родинного життя мусить змінитися, перетворитися в свідомий рівноправний кооператив, в якому й батько, й мати, й діти несуть кожний свій **обов'язок**, свою **працю**, й мають свою **волю**, але усі об'єднані одним спільним шуканням добра й правди» [11, с. 37]; «В нас є гарне прислів'я: «чоловік та жінка – найкраща спілка»,

бо в цій спілці є і ласка, й повага до людини і спільна праця, і загальна користь. Діти з малих років (4-х-5-ти) шукають собі товариша вірного, який дасть і заемогу, і пораду» [11, с. 145].

Традиційна ґендерна ідеологія побудована на дихотомії чоловічого та жіночого і на відповідній диференціації умінь та навичок, професійних здібностей тощо. Ґендерний дискурс скеровує педагогів: «Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата)». «Мене ніколи не радує, що в окремих дівчаток занадто багато старанності, акуратності і мало ініціативності, самостійності, рішучості. У майбутньої матері треба виховувати громадянську стійкість, почуття власної гідності, а не безсловесну покірливість. Покірливість, вироблена одностороннім вихованням (це – дозволяється, це – забороняється), породжує ідейну безхребетність. Треба організувати колективну діяльність так, щоб живі справи дівчаток і хлопчиків були емоційно насичені, пробуджували в дівчаток яскраву моральну оцінку того, що їх оточує, що вони роблять. Гідність майбутньої жінки, матері, дружини формується тоді, коли вона одухотворена громадськими інтересами, турботами, хвилюваннями колективу... Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ... призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність» [9, с. 350]; «Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабинями – одне з дуже важливих завдань школи» [8, с. 570].

Можна сказати, що позиція українських педагогів-гуманістів не заперечує принципів ґендерно чуйного виховання, що ґрунтується на врахуванні індивідуальних відмінностей та антропологічно зумовлених потенцій дитини як представника конкретної статі: «...відразу важко повірити, що хлопчики і дівчатка на своєму виробництві досягають такої кваліфікації. Стосовно дівчат потрібно внести поправку: вони так само швидко досягають стаханівських норм виробітку, тільки не у металообробному виробництві, а в процесі збору, монтування, у виробництві з легкою фізичною працею, особливо в оптичному виробництві: у виробництві лінз, де потрібно більше чистоти і точності; вони переганяли хлопців у точних рухах та увазі. Хлопці переважали своїми здібностями конструкторів,

а дівчата – своїми здібностями до точності, організованості у важких та відповідальних процесах. Хлопчики не могли справитися з виробництвом лінз, і все це виробництво передали дівчаткам» [7, с. 96].

Унікальність «ґендерної матриці» української педагогічної спадщини полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей сучасного ґендерного виховання в мультикультурному середовищі, виховання ґендерної обізнаності, чуйності та толерантності. Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція «жіночого» і «чоловічого» в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку, партнерство статей тощо складає суть педагогічного дискурсу на шляху до інтеграції в європейський освітній простір.

Ґендер у вітчизняній педагогічній спадщині – це означення рівної участі статей у навчально-виховному процесі, в підготовці до виконання соціальних ролей у сім'ї та суспільстві, рівних можливостей для досягнення успіхів у майбутній життєдіяльності. Ґендерна педагогіка в контексті гуманістичного підходу – це сукупність знань та методичних підходів, спрямованих на ознайомлення з основами засад ґендерного виховання, яке має нівелювати вплив патріархальних стереотипів на користь індивідуального шляху розвитку особистості. У цьому контексті важливе значення має проведення просвітницько-інформаційної та практичної роботи, спрямованої на теоретичне та прикладне вирішення злободенних проблем ґендерного характеру. Ґендерна освітня парадигма передбачає впровадження ґендерної складової як системоутворюючої в організацію творчо-розвивального се-

редовища на всіх рівнях освітньої системи (дошкільної, середньої, вищої та післядипломної); сприяння інтерактивній взаємодії триад: школа-сім'я-дитина; підвищення ґендерної культури населення через систему психолого-педагогічного всеобучу тощо. Цілеспрямоване здійснення ґендерного виховання в більш широкому контексті громадянського зростання особистості сприятиме утвердженню цінностей української національної ідеї, зокрема таких її складників, як державність, демократія, добробут, працелюбність і відповідальність та ідеї рівноправності статей як запоруки демократичних змін в суспільстві та умови повноцінного, індивідуального розвитку дитини.

1. Андрущенко В. П. Болонські обрії вищої освіти // Світгляд, № 1 (3), 2007. – С.50–54. **2.** Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: Факти, роздуми, перспективи. – К.: Грамота, 2003. **3.** Відкритий лист учителів трудового навчання // Трудове навчання в школі. – № 12(12) 2009 р. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – С. 5–8. **4.** Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Ґендерна психологія: Навч. пос. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с. **5.** Кравець В. П. Історія ґендерної педагогіки: Навч.пос. – Тернопіль: Джура, 2005.- 440 с. **6.** Макаренко А. С. Педагогічні твори у 8 т. – т.5. – М.: Педагогіка, 1983. **7.** Макаренко А. С. О воспитании /Сост. В. С. Хелемендик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1990. **8.** Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – 654 с. **9.** Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с. **10.** Русова С. Вибрані педагогічні твори. У 2 кн. – Кн.2. – К.: Либідь, 1997. – 318 с. – С.. 287–289. **11.** Русова С. Вибрані педагогічні твори.– К.: Освіта, 1996.- 304 с. **12.** Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах. – К. Радянська школа. – 1983 р.